

اوایل مشروطیت

پروفیسور سیدحسن امین

□ ۱- درآمد

بطول بقائه معلوم می‌شود، یک مقدار از موقوفات مجهول التولیه‌ی سبزواری راجع به نجف اشرف است که حال چند سال است نرسیده، ثابت و محقق است موقوفاتی که در تصرف جناب آقای معظم‌الیه است، بالتمام به مصارف نمی‌رسد، لذا تصرفات ایشان در موقوفات مرقومه حرام است و باید از ایشان انتزاع شود. علی‌هذا این احقر تمامی موقوفات مجهول التولیه‌ی سبزواری را به جناب مستطاب ملاذ الانام آقای حاجی میرزا اسماعیل مجتهد دامت برکاته که از هر جهت محل وثوق و اعتماد بزرگان علمای اعلام و نوع اهالی سبزواری هستند، واگذار نمودم. مقرر آن که منافع موقوفات را گرفته به مصارف مقرر برسانند. حسب‌الحکم الشرعی قلمی گردید. فی سلخ شهر محرم الحرام ۱۳۲۸. صحیح است حرره الاحقر (مهر): محمد بن محمد کاظم.

با گذشت یکصد سال از مشروطیت، هم‌چنان اسناد بسیاری متعلق به عصر مشروطیت در گوشه و کنار ایران بویژه در کتابخانه‌های خصوصی موجود است که تاکنون به چاپ نرسیده است. مقاله‌ی حاضر دو سند قضایی را که نزدیک صد سال است در کتابخانه‌ی امین‌الشریعه نگه‌داری می‌شود، برای نخستین بار به جامعه‌ی فرهنگی کشور معرفی می‌کند.

ناگفته نماند که تا سال‌ها پس از مشروطیت، بایگانی منظمی در ادارات دولتی برای اسناد وجود نداشت و اصول اسناد رسمی اغلب در خانه‌ی شخصی صاحبان مناصب یا نزد اشخاص ذی‌نفع نگه‌داری می‌شد. اصل دو سند حاضر به مناسبت این که ریاست اوقاف سبزواری در سال‌های آغازین مشروطه با مرحوم میر سیدجعفر نظام‌العلماء (برادر امین‌الشریعه) بود، در کتابخانه‌ی امین‌الشریعه مانده است.

۲- موضوع اسناد

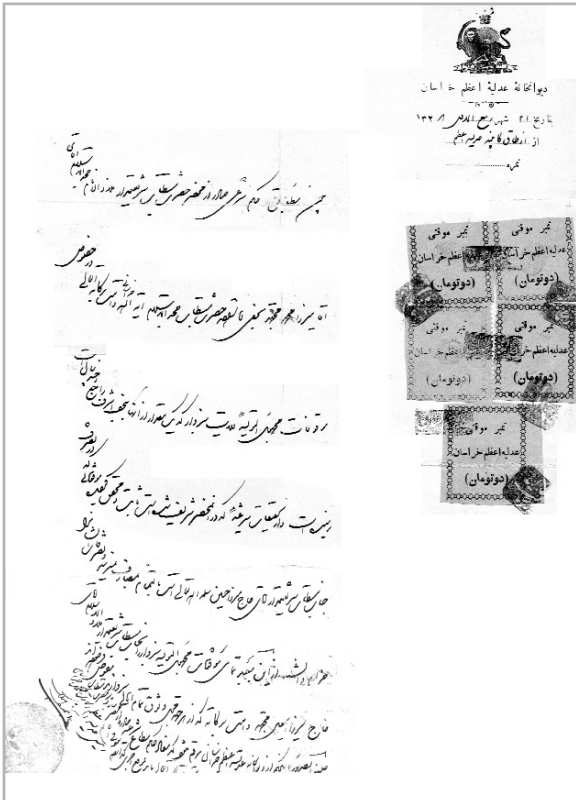
۴- اجرائیه‌ی دیوان‌خانه‌ی عدلیه‌ی اعظم
«شیر و خورشید - دیوان‌خانه‌ی عدلیه‌ی اعظم خراسان - به تاریخ ۲۱ شهر ربیع‌الاول ۱۳۲۸ - از اوطاق کابینه‌ی عدلیه‌ی اعظم - نمره...»

موضوع اسناد حاضر، موقوفات عامه‌ی مجهول التولیه‌ی سبزواری است که تولیت آن از منظر شرعی با علم من فی‌البلد می‌بوده است و پس از مشروطیت، به دلیل این که مجتهد وقت حاج میرزا حسین سبزواری مخالف مشروطیت می‌بوده است، آقا میرزا محمد آقازاده خراسانی (پسر آخوند ملا محمدکاظم خراسانی) حکم کرده است که آن موقوفات از ید آن مجتهد منتزع شود و به تصرف مجتهدی دیگر به نام حاجی میرزا اسماعیل سبزواری داده شود. در اجرای این حکم هم، آصف‌الملک، رئیس «دیوان‌خانه‌ی عدلیه‌ی اعظم خراسان» در ۲۱ ربیع‌الاول ۱۳۲۸ ق اجرائیه‌ی صادر کرده است که اکنون متن هر دو سند در این مقاله به نظر خوانندگان می‌رسد.

۳- متن حکم آقازاده‌ی خراسانی

بسم‌الله الرحمن الرحیم

مخفی نماند آن که بر حسب نوشته‌جات متواتره از جمع کثیری از اهالی سبزواری و تحقیقات لازمه‌ی واردین و مترددین و تحقیقاتی که بعضی از بزرگان علماء عتبات عالیات در سبزواری نموده‌اند و تظلمات شفاهی‌ی جمعی از متدینین، علاوه بر بعضی اقراریه که خود جناب مستطاب شریعتمدار ملاذ الانام آقای حاجی میرزا حسین نزد مرحوم حجت‌الاسلام آقای حاجی شیخ حسن علی طاب ثراه کرده بودند و ایشان به این خادم شریعت مطهره فرمودند و دست‌خط مبارک حضرت مستطاب آیت‌الله فی‌العالمین [آخوند خراسانی] متع‌الله المسلمین

تمبر موقتی عدلیه‌ی اعظم خراسان [پنج عدد تمبر دو تومانی - برابر ده تومان باطل شده].

چون مطابق حکم شرعی صادره از محضر حضرت مستطاب شریعتمدار ملاذالانام حجت‌الاسلام آقای آقامیرزا محمد نجفی آفازاده‌ی حضرت مستطاب حجت‌الاسلام آیت‌الله خراسانی دامت برکاته عالی در خصوص موقوفات مجهول‌التولیه‌ی ولایت سبزوار که یک مقدار از آن‌ها به نجف اشراف راجع و چند سال است نرسیده است و از تحقیقات شرعیه که در آن محضر شریف شده است، ثابت و محقق گردیده موقوفاتی که در تصرف جناب مستطاب شریعتمدار آقای حاج میرزا حسین سلمه الله تعالی است، بالتمام به مصارف نمی‌رسد و تصرفات ایشان را حرام دانسته‌اند، از این به بعد، تمامی موقوفات مجهول‌التولیه‌ی سبزوار را به جناب مستطاب شریعتمدار ملاذالانام آقای حاج میرزا اسماعیل مجتهد دامت برکاته که از هر جهت محل وثوق تمام اهالی سبزوارند، مفوض فرموده‌اند، علی‌هذا به‌صورت این حکم از دیوان‌خانه‌ی عدلیه‌ی اعظم خراسان مرقوم می‌شود که مفاد حکم مطاع شرعیه‌ی صادره از محضر مبارک حضرت مستطاب معظم‌له دامت برکاته عالی باید به موقع اجرا گذارده شود. رییس عدلیه‌ی اعظم و تجارت مملکت خراسان. آصف‌الملک. مهر احکام اجراییه‌ی دیوان‌خانه‌ی عدلیه‌ی اعظم خراسان».

۵- فوائد رجالی

۱-۵- صادر کننده‌ی حکم شرعی حاج میرزا محمد نجفی معروف به آفازاده پسر آخوند ملا محمدکاظم خراسانی (مرجع تقلید معروف مقیم نجف که در استقرار مشروطیت تاثیر چشم‌گیر داشت)، بود. وی که در نیمه‌ی شعبان ۱۲۹۴ق در نجف متولد شده و در آن‌جا به درجه‌ی اجتهاد رسیده بود، در انقلاب مشروطیت کوشیده و پس از استقرار مشروطیت به ایران آمد و در مشهد ساکن شد و مدت‌های مدیده، رییس حوزه‌ی علمیه‌ی خراسان و روحانی متنفذ آن سامان بود. جد من‌امین‌الشریعه از شاگردان اقدم او بود و در انقلاب خراسان (قیام کلنل پسیان) همراه او به بیرجند نزد شوکه‌الملک علم رفت. بسیاری دیگر از عالمان خراسان، هم چون مرحوم شیخ محمدکاظم دامغانی (پدر استاد دکتر احمد مهدوی دامغانی) از شاگردان اواسط عصر او بودند و مرحوم استاد ما آقا میرزا محمود شهابی خراسانی از شاگردان متاخر او بود. آفازاده با همراهی امین‌الشریعه در سال ۱۳۰۴ از شهر سبزوار به‌عنوان نماینده‌ی مجلس موسسان برگزیده شد و به انتقال سلطنت از قاجاریه به پهلوی رای داد و در روز چهارم اردیبهشت ۱۳۰۵ در مراسم تاج‌گذاری همراه امام جمعه‌ی خوبی تاج سلطنت را به تیمورتاش داد و تیمور به رضاشاه داد و او خود آن را بر سر نهاد. با این همه وی بعد از غائله‌ی مسجد گوهرشاد در تیر ۱۳۱۴ مورد سوءظن قرار گرفت و در «دیوان ارکان حرب» (دادگاه نظامی) به اعدام محکوم شد و مسموماً (با تزریق آمپول توسط پزشک احمدی) در ۱۳۱۶ کشته شد.

۲-۵- محکوم علیه حاج میرزا حسین علوی سبزواری که در

حکمت شاگرد حاج ملاهادی سبزواری و در منقول شاگرد حاج میرزا حسن شیرزای (صاحب فتوای تنباکو) بود و مفصل‌ترین شرح حال او را زنده‌یاد استاد سیدعلینقی امین در ماهنامه‌ی مسجد (نشریه‌ی مرکز رسیدگی به امور مساجد تهران به صاحب امتیازی آقای محیی‌الدین انواری) نوشته‌اند.

۳-۵- محکوم له حاج میرزا اسماعیل مجتهد غفوری که زنده‌یاد استاد سید علینقی امین در تاریخ سبزواری و زنده‌نام دکتر قاسم غنی در یادداشت‌های خود از او یاد کرده‌اند. ■

